

S. VINCZE EDIT

A „magyarországi munkáspárt központi közlönye” Az Általános Munkás-Újság alapításának 100. évfordulójára

Két esztendő telt el az első magyarországi szocialista munkásszervezet, az Általános Munkásegylet létrehozása után, amikor 1870 tavaszán néhány „fej munkás” — szocialista érzelmű értelmiségiek — arra az elhatározásra jutottak, hogy magyar és német nyelvű munkáslapot indítanak.

Az a felismerés, hogy munkássajtó útján könnyebb a proletárok felvilágosítása, szervezése, már korábban is jelentkezett a hazai munkásmozgalomban. TÁNCSICS Mihály, az Általános Munkásegylet elnöki posztját elfogadva, lapját, az *Arany Trombitát* a munkásügy szolgálatába állította. Ez a lap volt az, amely elsőként hirdetett írásban szocialista tanításokat, s így az eszmék nemcsak azokban főgánhattak meg, akikhez az élő szó eljuthatott, hanem azoknak a munkásoknak a gondolatvilágába is behatolhattak, akikhez a kezdeti idők kicsiny számú, bár lelkes agitátor-gárdája nem férközhetett közel. Az *Arany Trombita* azonban csak a magyarul tudó munkások olvasnivalója volt; az ekkor még nagy létszámú német eredetű és anyanyelvű proletárok a határokon túl megjelent német nyelvű szocialista lapokra voltak utalva.¹ 1869 végén azután az *Arany Trombita* is megszűnt, a munkások ismét magyar nyelvű szocialista sajtó nélkül maradtak.

Pedig 1870 tavaszán rendkívül nagy szükség lett volna írásbeli hírforrásra, központi szervezőre. Az újév első hónapjaiban harcba lépett a főváros proletársága. Februárban öt nagyobb fővárosi gyárban sztrájkoltak a munkások, s ezzel egyidejűleg árszabálymozgalmat kezdeményeztek a nyomdászok is. A rendőrség emberei — hogy a további megmozdulásoknak elejét vegyék — elfogták az 1869 novembere óta a fővárosban tartózkodó német szociáldemokrata agitátort, Friedrich Wilhelm RASPEt, a Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt tagját, aki aktív részt vállalt a bérmozgalmak szervezéséből. A munkások szolidaritásának és elszántságának erőteljes kifejezése volt a RASPE kiszabadítása érdekében 1870 márciusában szervezett tüntetés, amelyet a karhatalom erőszakos eszközökkel vert szét.²

¹ Ebben az időben az I. Internacionálé genfi központi szekciójának a lapja, a *Der Vorbote* (szerk.: J. Ph. BECKER), a Német Szociáldemokrata Munkáspárt közlönye, a *Der Volksstaat* (szerk.: W. LIEBKNECHT) és a bécsi szocialisták lapja, a *Volksstimme* (szerk.: H. OBERWINDER) voltak a legelterjedtebbek Magyarországon.

² NEMES Dezső: *Az Általános Munkásegylet története. 1868–1873.* Szikra 1952. 97–101. l.; ERÉNYI Tibor: *A magyarországi munkásmozgalom és az I. Internacionálé.* (Megjelent: *Az I. Internacionálé és Magyarország* c. tanulmánykötetben. Szerk.: ERÉNYI Tibor és KOVÁCS Endre. Kossuth 1964.) 291. l. Dr. dombovári SCHULHOF Géza: *A munkásmozgalom keletkezése Magyarországon.* Előszóval ellátta: MEZŐFI Vilmos. Kosmos 1895. 27. l.

A tüntetés és a sztrájkok a szocialista felvilágosító munka hatékonyságának bizonyítékai — további erőfeszítésekre ösztönözték a munkásmozgalom irányítóit. Határozottabbakká váltak a még indifferens munkások szervezésére és a szocialista munkások szervezeti egyesítésére irányuló törekvések. Ebben az időben ugyanis nemcsak az Általános Munkásegylet keretei között szervezkedtek a szocialisták. 1869 nyarán Pest-Budai Munkásképző Egylet elnevezéssel másik egylet is alakult, amely a kezdetek polgári védnökeiktől gyorsan megszabadulva mindinkább az osztályharc központjává vált. Míg az Általános Munkásegylet IHRLINGER Antal, KRETOVICS József és mások vezetése alatt — főként a Ferdinand LASSALLE tanításai szerint értelmezett szocialista eszmék híveit meg a humanista törekvésekkel, utópikus nézetekkel áthatott polgári demokratákat tömörítette, a másik szervezet inkább az I. Internacionálé forradalmi nézetei iránt mutatott hajlandóságot, a genfi központi szekció hatására, amellyel vezetője, FARKAS Károly révén közeli kapcsolatot létesített. Néhány szakma munkásai — a nyomdászok, a cipészek, az asztalcsok, a szabók — szakegyletekben szervezkedtek, a vidék proletárjai a fővárossal szorcsabb-lazább összeköttetésben álló helyi egyletekben. Központi irányításról — megfelelő szervezet és munkáslapok hiányában — nem lehetett szó. Miután azonban egy, valamennyi irányzatot és munkásegyletet összefogó-egybehangoló szervezeti centrum létrehozása útjában számtalan akadály állt — az Általános Munkásegylet 1868 nyarán benyújtott alapszabályai még ekkor is aláírás nélkül porosodtak a Belügyminisztériumban — a szocialisták vezetői úgy látták, hogy az eszmei, cselekvési egységet, a szocialisták táborának kiszélesítését átmenetileg a munkássajtó segítségével biztosíthatják a legjobban.

POLITZER Zsigmond, az Általános Munkásegylet egyik aktív harcosa, visszaemlékezésében a munkáslap létrehozásának tervéről a következőket írja: „... elérkezett 1870 februárja. Az óbudai lassalleánusok, akik a fővárosiakkal állandó összeköttetésben voltak, és időközben tekintélyes frakcióvá fejlődtek — ki akartak adni egy magyar nyelvű szocialista újságot. Ha Óbuda községné lett volna nyomdája, akkor az egylet élén álló Zágonyi tanító bizonyára egy pillanattal sem habozott volna a kívánt újság megalapításával. Azonban egy másik vállalkozó kedvű egyén jelent meg a színhelyen . . .”³

POLITZER Zsigmond egyben tévedett: ZÁGONYI György református tanítónak, az Óbudai Általános Munkásegylet elnökének lapalapítási kísérlete korábban volt, nem 1870 februárjában. Az *Arany Trombita* 1869. december 11-i számának híradásából tudjuk, hogy az óbudai munkásegylet a december 4-i közgyűlésen tárgyalt egy lap kiadásáról. A határozat szerint: az óbudai munkásegylet, felismerve az egyesülésben rejlő előnyöket „... óhajtja magát érintkezésbe tenni szent hazánk minden munkásegyleteivel s minden egyes munkásaival, nyújtván feléjük baráti és testvéri jobbát s szíves rokoni üdvözlését — a végett, hogy minél nagyobb tömegekben egyesüljünk, egy komolyabb irányú »Munkás-lap« megindítására oly formán, hogy ez legyen egy hasznos és tanulságos ismeretterjesztő szaklap, mely minden politikát kizár”.⁴ A terv szerint a lap füzetalakban, 10 naponként jelent volna meg.

³ POLITZER Zsigmond: *A magyarországi munkásmozgalom történetéhez. = A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai* (a továbbiakban MMTVD) I. köt. 60. l. Szerk.: ERÉNYI Tibor. Szikra 1951.

⁴ *Arany Trombita* 1869. dec. 11. Munkásügy. Egy komoly hang Magyarország összes munkás-egyleteéhez s egyes munkásaihoz!

POLITZERnek a nyomda hiányára utaló megjegyzése talán nem is indokolja meg kellőképpen az óbudai munkásegylet kezdeményezésének elvetélődését. A felhívás tartalmát vizsgálva — a lap politikamentességének és csak magyar nyelvének hangoztatását — vagy hangnemére figyelve — amely jócskán eltért a korabeli szocialista terminológiától — valószínűnek látszik, hogy a kezdeményezés nem talált egyértelműen kedvező fogadtatásra a szervezett munkásság soraiban. ZÁGONYI György nem tartozott azok közé, akik a magyarországi vagy akárcsak a fővárosi szervezett munkásság valamennyi irányzata számára — közös érdekeket képviselő és egységet teremtő munkáslap szerkesztőjeként — elfogadhatók lettek volna. Az Arany Trombitában és később, az Általános Munkás-Újságban megjelent írásai is arról tanúskodnak, hogy ZÁGONYI istenhívó volt és nacionalista érzelmeket táplált. nemcsak Ausztriával szemben fűtötték nemzeti előítéletek, hanem a magyarországi németekkel szemben is.⁵ Személye — demokratikus törekvései és a munkásügy iránt tanúsított mély szimpátiája ellenére — nem volt alkalmas arra, hogy a magyar és német szocialisták az ő vezetése alatt tömörüljenek.

SCHULHOF Géza, az Általános Munkásegylet jogtanácsosa, a munkásmozgalom történetének kortárs-krónikása a ZÁGONYI-féle kísérletről nem ír. Az 1870. februári eseményekről, a munkáslapok megalapításáról viszont a következőkben számol be: „Ez időtől kezdve írja, utalva a sztrájkokra és a tüntetésekre — az Általános Munkásegylet kebelében vasárnaponként agitatorikus gyűléseket tartottak, amelyeken a szocializmusról beszéltek . . . Egy pár ‚fejmunkás’, többnyire fiatal tanuló is akadt, akik a szocializmushoz csatlakoztak. Végre elhatározták, hogy egy szocialista közlönyt létesítenek.”⁶

Kik voltak azok a „fejmunkások”, akiket SCHULHOF említ, ki volt az a „vállalkozó kedvű egyén” — mint POLITZER írja —, aki a szocialista munkás-sajtót megteremtette?

„Külföldi Viktor, a Pester Lloyd korrekтора, egyetemi képzettségű ember, saját szakállára vállalkozott arra, hogy lapot alapít — válaszol a kérdésre Politzer. — Külföldi ugyan tagja volt a lassalleánus Általános Munkásegyletnek, de eddig még kiemelkedő módon nem dolgozott a munkásmozgalomban. Szvoboda Lajos tanítójelölt és Politzer Zsigmond csatlakoztak Külföldihez. Az újságkiadói vállalkozás tulajdonosa Külföldi volt, aki magára vállalta az üzlettel járó kockázatot.”⁷

KÜLFÖLDI Viktor 26 esztendő volt, amikor kiadta az Általános Munkás-Újságot. Thalheimben, Württembergben született. Szüleit korán elvesztette, nevelőszülei révén tanult meg magyarul, s került rövid időre Magyarországra. Iskoláit már ismét Württembergben végzi. Eredetileg papnak készül, de — mint ahogyan szándékairól unokájának emlékezései vallanak — „ . . . meg-unva a papi életet, leveti a reverendát”.⁸ Amikor végleg Magyarországra költözik, nevelőnek szegődik el a gróf KARÁCSONY családnál. Képzett, művelt ember volt KÜLFÖLDI Viktor, jó publicisztikai, sőt irodalmi képességgel, agitatori képességgel. Megdöbbenő nyelvismeretéről önvallomása tanúskodik:

⁵ S. VINCZE Edit: *Szocialista eszmék az Általános Munkásegyletben.* = *Párttört.* I. Közl. 1968. I. sz. 29—30. l.

⁶ SCHULHOF Géza: i. m. 27. l.

⁷ POLITZER Zsigmond i. m. MMTVD I. köt. 60—61. l.

⁸ PI Archívum. RÉVÉSZ M. gyűjt. *Hagenauer Győző visszaemlékezése Külföldi Viktorra.* 1932. augusztus 29.

„... minden tájszólásával együtt bírja a magyar, a német, a horvát és a szerb nyelvet, tanulta pedig a francia, az olasz, orosz, latin és görög nyelvet”⁹

Sokoldalú tehetsége azonban korlátot nem ismerő ambícióval párosult. Életrajzának első összeállítója, RÉVÉSZ Mihály, KÜLFÖLDI Viktort „nagy temperamentumú, vezérkedni vágyó” embernek ábrázolja, akinek már ifjúkori álma volt, hogy valaha a forradalmi nép élére kerüljön.¹⁰ A korai munkásmozgalom nem bővelkedett olyan, valóban tehetséges intellektuelekben, akik ambícióik kielégítését éppen a szocialista mozgalomban keresték volna. Külföldit nemcsak „népvezéri” illúziói, hanem ateizmusa, humanista érzései és szocialista ismeretei is a munkásmozgalom felé irányították. Személyében az első szocialista munkáslapok – amelyeknek már kiadásával is nagy érdemeket szerzett – megfelelő szerkesztőre találtak. Erre a posztra nemcsak műveltsége, szocialista képzettsége tette alkalmassá, hanem az is, hogy eléggé hajlékony, eléggé rugalmas volt ahhoz, hogy a hazai munkásmozgalomban jelentkező különféle irányzatokat, törekvéseket összeegyeztesse, s működése során a nézeteltéréseket ki ne élezze.¹¹

SZVOBODA Lajosról, a lapok főmunkatársáról és egyik legszorgalmasabb cikkírójáról sokkal kevesebbet tudunk. Alig 22 esztendő – utolsó éves bölcsész hallgató –, amikor neve felbukkan a liberális polgárság „önsegélyező” munkásszervezetének lapjában, a *Munkások Újságában*.¹² SZVOBODA ekkor SCHULZE – DELITZSCH porosz közgazdász eszméinek híve, a proletárok felemelkedésének útját a képzésben, a kultúra minél szélesebb elterjesztésében látja. 1869 augusztusában az ekkor még polgári irányítás alatt álló Munkásképző Egylet-hez csatlakozik mint a politikamentes munkásmozgalom szószólója. 1869 őszén válik Ferdinand LASSALLE műveinek szorgalmas tanulmányozójává. Az *Általános Munkás-Újságban* megjelent cikkei arról tanúskodnak, hogy bár LASSALLE gazdasági tanait jól ismerte és azokkal egyet is értett, a tanítások lényegét és végkövetkeztetését elutasította: a politikai jogokért, a „szabad népállam” megteremtéséért indított proletárküzdelem létjogosultságát tagadta.¹³

Harmadikként a legfiatalabb, a 18 esztendő POLITZER Zsigmond mű-

⁹ *Magyar Újság*. 1872. ápr. 24. *Külföldi Viktor vallomása a hűtlenségi perben*. (MMTVD I. köt. 213. l.)

¹⁰ *Népszava*. 1911. dec. 24. Révész Mihály: *Külföldi*. = *Az Ifjúmunkás*. 1912. okt. 1. Révész Mihály: *Följegyzések a magyar munkásság negyvenesztendősi küzdelméből*.

¹¹ KÜLFÖLDI Viktor élete végéig a munkásmozgalom résztvevője, a szocialista munkásellenzék egyik vezéralakja maradt. 1871-ben a hűtlenségi per egyik fővádlottja volt, kiszabadulása után mint az 1873-ban megalakított és azonnal illegálisba szorított Magyarországi Munkáspárt titkára tevékenykedett 1876-ig. Ekkor FRANKEL Leó és a *Munkás Heti-Krónika* szerkesztő bizottságával szemben heterogén összetételű ellenzékot szervezett, majd 1878-ban megalakította a Nemválasztók Pártjával szemben ellenzékot alkotó Magyarországi Munkáspártot. A két párt egyesülése után előbb az Általános Munkáspárt radikális ellenzékéhez csatlakozott, majd pár évre visszavonult a munkásmozgalomtól. Az 1880-as évek végén megélénkült baloldali ellenzéki mozgalomban azonban már ismét ott találjuk. FRANKEL Leó és az Általános Munkáspárt vezetői KÜLFÖLDI-t a vita hevében többször rendőrügynöknek nevezték. Ez a vád azonban mind a mai napig dokumentálisan nem igazolódott be.

¹² *Munkások Újsága*. 1868. jan. 28. SZVOBODA Lajos: *Munka és műveltség*.

¹³ SZVOBODA cikkeinek elemzését l.: S. VINCZE Edit i. m. 38. és köv. l. Életrajzi adatait l.: SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. XIII. köt. Budapest 1909: 1200–1201. has.

egyetemi hallgató csatlakozott a lapkiadó vállalkozáshoz.¹⁴ Bár POLITZER már az *Arany Trombita* szerkesztőségében jelentős funkciót látott el — az *Ipar-rovat* vezetője volt, emellett számos cikket, tudósítást is írt — az *Általános Munkás-Újságnál* csak alárendelt szerep jutott neki. Mint maga írja: „... gondoskodott a korrektúráról, a fordításokról, a levelezés átdolgozásáról”.¹⁵ POLITZER — mint korábbi írásából kitűnik — ez időben LASSALLE tanításainak alapján állt, de ellenzékiisége következetesebb volt, mint az *Általános Munkás-egylet* legtöbb vezetőjéé.

A három „fejmkás” — KÜLFÖLDI Viktor irányítása alatt — 1870 márciusának elején kezdett hozzá a munkássajtó megteremtéséhez. A lap alapításához azonban kevés a jó szándék, a feladat és a cél világos megfogalmazása, kevés három szocialista értelmiségi lelkesedése és tettvágya. A kiadáshoz alaptókére volt szükség, legalább annyira, hogy az első pár szám költségei fedezve legyenek. Mint ahogyan a lapok vergődése, állandó anyagi gondjai erről később tanúbizonyságot tettek, ennél több pénzt KÜLFÖLDI Viktor nem is tudott előteremteni.

A rendelkezésre álló alaptóke — nem tudjuk, mennyi — eleve meghatározta a lapok jellegét. A sajtótörvény értelmében egy egészben vagy részben politikával foglalkozó napilap kiadásához 10 ezer, hetilaphoz 5 ezer forint kauciót kellett letenni.¹⁶ KÜLFÖLDI Viktornak és társainak tehát eleve le kellett mondaniuk arról, hogy a lapok hasábjain politikával is foglalkozzanak. Élve a sajtótörvény III. fejezetének 30.§-a nyújtotta lehetőséggel, amely a politikai kérdéseket nem tárgyaló lapok számára csupán a bejelentést és a köteles példányok benyújtását írta elő, a lapokat szakközlönyként hívták életre.

Hogy honnan teremtette elő KÜLFÖLDI Viktor a kiadáshoz szükséges alaptókéét, arról a források nem vallanak. Az *Általános Munkás-Újság* és német nyelvű testvérlapja megjelenítésével foglalkozó későbbi feldolgozások azt hangsúlyozzák, hogy KÜLFÖLDI Viktor a lapokat „saját költségén és saját kockázatára indította meg”,¹⁷ hogy a munkássajtó megteremtése érdekében jelentős anyagi áldozatot vállalt. Miután a lapok támogatására küldött segílyt az *Általános Munkás-Újság* nyilvánosan nyugtázta, s ezek mennyisége elenyésző,¹⁸ nincs okunk kételkedni abban, hogy KÜLFÖLDI valóban saját gyűjtött pénzét adta oda a lapok kiadásához.

Valamelyes összeg előfizetések útján is befolyhatott. Tudunk arról, hogy a közlönyök megjelenését KÜLFÖLDI előfizetési felhívás szétküldésével jelentette be. *Március 15-i szózat* volt a címe a körlevélnek, amelyet a fővárosi és a vidéki munkásszervezetek, sőt, azok a munkásmozgalommal rokonszenvező kispolgárok, kisüzem-tulajdonosok is megkaptak, akiknek a nevét a szerkesztőség már akár az „önsegélyező mozgalomból”, akár az *Arany Trombita* szerzői-olvasói gárdájából ismerte.¹⁹ A felhívás címe önmagában is mutatja, hogy

¹⁴ Életére és tevékenységére vonatkozóan l.: H. KOHUT Mária: *Politzer (Osapó) Zsigmond. = Párttört. Köz.* 1963. 1. sz.

¹⁵ POLITZER Zsigmond i. m. MMTVD I. kötet. 61. l.

¹⁶ *Magyar Törvénytár. 1836—1868. évi törvénycikkek.* Franklin 1896. 241. l. 1848. XVIII. tc. Sajtótörvény.

¹⁷ *Népszava.* 1897. dec. 24. 1873—1898.

¹⁸ Mint az egyik ilyen hír is mutatja: „Nyilvános nyugta és köszönet. Gách Mátyás urnak, Sziszekén. Tíz forintot a lap segélyezésére kézhez kaptunk . . .” *Általános Munkás-Újság.* 1870. ápr. 3.

¹⁹ A szózat szövege sajnos ismeretlen, létezéséről az *Általános Munkás-Újság* 1870. ápr. 3-i száma ad hírt, *A nép szava* rovatban.

KÜLFÖLDI Viktor az 1848-as forradalom tradícióját ápoló, a parlament függetlenségi szélbalhoz tartozó, demokrata érzelmű csoportok és a befolyásuk alatt álló munkásrétegek támogatására is számított.

A lapoknak már a megjelenés előtt sikerült csekély számú előfizetőre szert tenni. Pesten a szabóságok önképző egylete, Pécsen az Általános Munkássegylet volt az első, amely mindkét lapot megrendelte.²⁰

Ma is a Fővárosi Levéltár poros aktái között fekszik az a gyöngybetűkkel írt beadvány, amellyel KÜLFÖLDI Viktor „pesti lakos” az első magyarországi szocialista közlönyök alapítását — a törvényes előírásoknak megfelelően — bejelentette Pest szabad kir. város főpolgármesterének, 1870. március 15-én. „Alulírott egy, a munkások társadalmi s társulási érdekeinek képviselésére, valamint a munkások erkölcsi és szellemi tehetségeinek fejlesztésére irányzott sajközönlönyt indít magyar és német kiadásban” — olvashatjuk a bejelentésben — e cím alatt: „Általános Munkás-Ujság”. „Heti közlöny társadalmi munkás-érdekek, társulás, ipar, oktatás és mulattatás számára . . . (Következik az alcím német nyelven.) E testvérlapokat tisztelettel alulírt fogja jegyezni mint kiadótulajdonos és szerkesztő. A szerkesztőhelyiség: Pest, Nagy-stáció utca 7. sz. 11. ajtó; nyomatni fognak a lapok: Neuer Ignác könyvnyomdájában Pesten, országút és Rostély utca sarkán.”²¹

A hivatalos bejelentés szövege természetesen nem árulja el, mit értett KÜLFÖLDI Viktor „a munkások társadalmi s társulási érdekeinek képviselésén”; arról sem nyújt felvilágosítást, milyen irányban kívánja a lap szerkesztője „a munkások erkölcsi s szellemi tehetségét fejleszteni”. Az 1870. április 3-án megjelent első lappéldányok azonban már többet mondanak. „Munkások! Nekünk csak egy *nemzetiségünk* van, ez az *emberiség*; csak egy *hazánk*, ez a *föld*; csak egy *erkölcsünk*, ez a *munka*; csak egy *vallásunk*, ez a *szerelem* azon törekvésben: hogy az emberi nem legnemesebb művelődésében a boldogság legmagasabb fokát elérje.”²² Bár a jelige inkább a kozmopolitizmust, mint a proletár nemzetköziséget, inkább a humanizmust, mint a munkásosztály felszabadítására irányuló osztályharcot hirdeti, az első számok beköszönő vezércikké már a szocialista gondolatot fogalmazza meg, a következőkben foglalva össze a lapok célját: „Főfeladatunk lesz tehát, amennyire gyenge erőnkől telik, mindent elkövetni és arra törekedni, hogy az uralkodó népgazdászati ellentéteket kiegyenlítsük és mellőzzük. Működésünk vezérelve: a munkáspárt szervezése Magyarországon.”²³

Hogy a lap szerkesztője mennyire ez utóbbi célt, a munkáspárt szervezését tekintette mindennél előbbre való feladatnak, mutatja a lapok alcíme — amelyet természetes elővigyázatosságból KÜLFÖLDI mellőzött a hatósági bejelentés szövegéből — „A magyarországi munkáspárt központi közlönye”. Ez az acím ugyan minden realitást nélkülözött, hiszen munkáspárt még nem volt Magyarországon, de kifejezte azt a reményt, hogy éppen a lapok

²⁰ *Általános Munkás-Ujság*. 1870. ápr. 3. Első előfizetőink. *Különfélék* rovat.

²¹ F. L. Pesti eln. ir. 283 — 1870. A szerkesztőség címe és KÜLFÖLDI Viktornak a beadványon feltüntetett lakáscíme azonos. A Nagy-stáció utca a mai Baross utca. A nyomda a mai Tanács krt. és Gerlóczy utca sarkán állt. GAMPÉL Alajos h. főpolgármester a bejelentést március 18-án vette tudomásul.

²² Az idézett mottó az *Általános Munkás-Ujság* és a német nyelvű lap valamennyi számának címfeljében olvasható.

²³ *Általános Munkás-Ujság*, 1870. április 3. *Elveink*.

segítségével nagyon rövid időn belül létrejön a magyarországi munkásmozgalom szervezeti egysége s ezzel együtt a munkáspárt is.

A munkáspárt megteremtésének eszméje nemcsak KÜLFÖLDI Viktort lelkesítette. A pártlapok első számának címfeje elárulja, hogy valamennyi fővárosi és vidéki munkásegylet, szakmai szervezet vállalkozott a sajtó terjesztésére, előfizetők gyűjtésére, s ezzel magukénak is vallották a lapokat.²⁴ A Pest-Budai Munkásképző Egylet különösen szorgalmazta a munkásegységet és a pártlapok közös vállalását. Az 1870. április 10-i lappéldányok egy vastagbetűs híre is erre utal: „A pesti munkásképzőegylet legújabb törekvése egy célszerű mód kitalálására irányul, mely szerint a lap mentől előbb a magyarországi összes munkáspárt tulajdonává nyilváníttassék.”

Nem lehet tehát teljesen egyetérteni azzal a bíráló megjegyzéssel, hogy „A Munkásegylet tehát négy havi szünet után . . . ismét rendelkezett hetilappal, bár a lap csak közvetve volt a Munkásegyleté, s Külföldi mint szerkesztő és kiadó a lapnak bizonyos »függetlenséget« biztosított.”²⁵ Éppen azért, mert az *Általános Munkás-Ujság* és testvérlapja a munkásmozgalom egyesítését, a különféle szervezetek tevékenységének összehangolását, s így a munkáspárt létrehozását tekintette fő feladatának, természetesen nem is lehetett csak az egyik vagy a másik munkásegylet orgánuma. A szerkesztő — ez a későbbiekből nyilvánvaló —, korántsem ragaszkodott a lap tulajdonához, sőt, az volt a szándéka, hogy azt a pártnak adja át: nem biztosított függetlenséget a lapnak, csak éppen nem egy, hanem valamennyi szervezet közös tulajdonává kívánta azt tenni. Hogy a Magyarországi Munkáspárt a lapok megjelenésének hónapjaiban nem jöhetett létre, s így a sajtó „független” maradt, nem KÜLFÖLDI Viktor hibája.

1870. április 3-án tehát napvilágot látott a szocialista munkássajtó első példánya, magyar és német nyelven, 1 nyomtatott ív (8 oldal) terjedelemben. Milyenek is voltak a lapok, a szocialista eszmék terjesztői?

A magyar és a német nyelvű lap egymástól sokban különböző jellege arról tanúskodik, hogy KÜLFÖLDI, a szerkesztő és SZVOBODA, a főmunkatárs körültekintően számolt a lapok olvasóközönségének sokféle igényével. Az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung* elvi cikkei, hírei egységesebb profilt mutatnak, mint az *Általános Munkás-Ujságé*, és a lap sokkal inkább magán viseli a német nyelvterületeken megjelent szociáldemokrata orgánumok jellemvonásait. Ez nemcsak abból következett, hogy a magyarországi német nyelvű munkásság éppen a németországi, ausztriai vagy svájci lapok hatására a szocialista képzettségnek magasabb fokán állt, mint a csak magyarul tudók, hanem abból a funkcióból is, amelyet a lap német nyelve miatt betöltött. Az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung* nemcsak a hazai proletároknak szólt, hanem összekötő szerepet is játszott a hazai és a nemzetközi munkásmozgalom szervei között. Megjelenéséről az I. Internacionálé genfi központi szekciójának lapja, a *Der Vorbote* is tudósított, s híradása nyomán a bécsi és németországi munkássajtó is. „Pesti szövetségtársaink »Allgemeine Arbeiter-Zeitung« címmel lapot alapí-

²⁴ A lapok első számának címfején a következő szervezetek, illetve személyek szerepelnek mint a lapok terjesztői: Pest-Budai Munkásképzőegylet, Általános Munkás Egylet, RAUCH György, ESSL András, TECHTER Henrik, ZÁGONYI György (Óbuda), BARABÁS Péter (Ó-Arad), SPEICHERT R. (Temesvár), valamint minden vidéki munkásegylet. RAUCH György ez időben a cipészek, ESSL András a szabók szakegyletének volt vezetője.

²⁵ NEMES Dezső: i. m. 101. l.

tottak — közli a *Vorbote* —, amely magyar nyelven is megjelent.”²⁶ A lap külföldi terjedéséről az *Általános Munkás-Ujság* is beszámolt. Az egyik hír szerint a gráci *Vorwärts* munkásegylet már az április 8-i választmányi ülésén foglalkozott a pesti lappal, s határozatban mondotta ki, hogy kötelességének tartja agitációt folytatni a német kiadás terjesztése érdekében. „Egyúttal elhatároztatott — folytatja a tudósítás —, a pesti »Ált. Munkás-Ujság« szerkesztőségét felszólítani, hogy Horvátországba, nevezetesen Zágrábba az első számból több példányt küldjön avégből, hogy az ottani munkások összeszedjék magukat és gyűljenek a pesti »Ált. Munkás-Ujság« zászlaja alá.”²⁷ A felhívás nem maradt hatás nélkül: a német nyelvű lap levelezés rovatában rövidesen megjelentek a zágrábi tudósítások. A rovat áttekintése nyomán kiderül, hogy a szerkesztőség széles körű és sokoldalú kapcsolatot épített ki külföldi munkásszervezetekkel, lapszerkesztőségekkel. A rovatban bécsi, gráci, salzburgi, berlini, hannoveri, hamburgi, mainzi, párizsi, londoni, de még New York-i tudósításokkal is találkozunk — a legérdekesebbeket a magyar nyelvű lap is közölte fordításban. A legtöbb tudósítás, levél természetesen az ausztriai szocialistáktól származott.

A magyar és a német nyelvű lap többé-kevésbé hasonló, de korántsem egyforma tartalommal jelent meg. Egyforma volt a két lap rovatbeosztása. Mindkét kiadásban megtalálható a vezércikk és néhány, a szocialista tanításokat magyarázó, a szervezkedéssel vagy a munkásosztály helyzetével foglalkozó, két-háromhasábos elvi cikk, többnyire a szerző nevének feltüntetésével. A *Munkásmozgalom*, a *Sztrájk*, a *Szervezkedés*, valamint a *Munkás- és népgyűlések* rovat a hazai és a nemzetközi proletariátus politikai és gazdasági harcáról, a szervezkedés előrehaladásáról, nyilvános vagy zárt körű egyetemes választmányi ülésekről közölt híreket, tudósításokat, a magyar lap gyéribben, szűkszavúbban, mint a német. Az *Ipar, gyár, kereskedelem és technika* rovat inkább a kisiparosoknak szólt — az áruforgalomról, a piaci helyzetről, szakkérdésekről tartalmazott rövidebb-hosszabb írásokat; a *Különfélék* vegyes tartalmú hasábjai mellett a *nép szava* rovat volt jelentősebb, amely a fővárosi és a vidéki munkások beküldött panaszait, leveleit közölte. A *Levelezés* rovat főként a német számban volt tartalmas — itt olvashatjuk a szerkesztőséghez főként külföldről érkezett leveleket. Szerkesztői vagy kiadóhivatali üzenetek közlésére ritkán jutott hely a lapokban — pedig ez a rovat sokat elárul a mai olvasónak az egyéb forrásokból aligha rekonstruálható szerkesztőségi ügyvitelről, a redakció bensőbb kapcsolatairól, összeköttetéseiről.²⁸

A pártlapok — az alcímben jelölt „mulattatás” célzatával — tárcarovatot is rendszeresítettek. Az első számok az utópista szocialisták egyik jellegzetes alakjának, SAINT SIMONnak életrajzát közölték SZVOBODA Lajos tollából. A tárcarovat a későbbiekben a magyar lapból kiszorult. A német kiadás azonban majd minden alkalommal tartalmaz szépirodalmi jellegű alkotásokat, többnyire verseket, munkásdalokat. A második szám Georg HERWEGH *Arbeiterliedjét* közölte, a harmadik egy kis gyűjteményt szociáldemokrata

²⁶ *Der Vorbote*. 1870. ápr. 4. sz. 64. l. *Die Geschichte der internationalen Arbeiter-Assoziation*.

²⁷ *Általános Munkás-Ujság*. 1870. ápr. 24. Munkás-gyűlések. *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*, uo. Arbeiter-und Volksversammlungen. Graz.

²⁸ A szerkesztői üzenetekből pl. kiviláglik, hogy a lapok hiranyaggal, cikkekkel gazdagon el voltak látva; több írás szorult ki a hasábjairól anyagtorlódás miatt.

választási kortesnótákból. Az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*ban jelent meg a múlt század kedvelt antiklerikális költeménye, az *Anti-Syllabus* is.²⁹

A munkásmozgalom céljairól tájékoztató vezércikkeket, a nagyobb terjedelmű, elméleti jellegű írásokat meg a nemzetközi munkásszervezetek felhívásait általában mindkét lap közölte. Nemcsak németül, magyarul is megjelent a pártlapok hasábjain Johann JACOBY-nak, a német szociáldemokráciához csatlakozott, korábban polgári demokrata képviselőnek *A munkásmozgalom céljai* című írása. Mindkét lap tartalmazza SZVOBODA Lajosnak *A munkáskérdéshez* című, Ferdinand LASSALLE tanításait terjesztő, folytatásokban publikált cikkét, FARKAS Károly beszámolóit az éppen akkor folyó sztrájk-ról az első magyar gépgyárban.³⁰ Mindkét számban napvilágot láttak az I. Internacionálé genfi központi szekciójának ismert felhívásai a „fejmunkásokhoz” és a mezei munkásokhoz — ha kissé módosított, tompított formában is.³¹ A lapok magyarul és németül is közölték a Nemzetközi Munkásszövetség párizsi szekciójának felhívását a magyarországi munkásokhoz és azt a manifesztumot is, amelyet „A pesti munkások” intéztek „A kolozsvári testvérekhez”.³² Az említett cikkek, felhívások azonban nem jelentek meg mindig egy időben a két lapban: bizonyára a fordítás igényelte munkatöbblet okozta, hogy az eredetiben német nyelvű írások a magyar lapban gyakran egy heti késéssel láttak napvilágot.

A magyar és a német kiadás különbségeit vizsgálva szembeötlő, hogy az *Általános Munkás-Ujság* — a közölt cikkek eszmei mondanivalóját tekintve — nem volt annyira egységes, mint a német lap. Ez a különbség főként abból adódott, hogy a magyar kiadás számbavehető olvasóközönségének összetétele eleve nem volt annyira egységes, mint a német lapé. Az *Általános Munkás-Ujság* — előfizetőként — főképpen a kisiparban dolgozó munkásokra számíthatott, akik ebben az időben mestereikkel patriarkális kapcsolatban álltak. Miután a munkásmozgalom vezetőinek szándéka ekkor még nem irányult arra, hogy ezt a kapcsolatot megbontsák, sőt, inkább arra törekedtek, hogy a szocialista mozgalomba a kismestereket, kisüzem-tulajdoncsokat is bevonják, a lap szívesen adott hangot a munkásüggyel rokonszenvezők korántsem szocialista jellegű nézeteinek. Az *Általános Munkás-Ujság* cikkíró gárdája nem volt azonos a német lapével: nemcsak az internacionalista és radikális szemléletű

²⁹ *Általános Munkás-Ujság* és *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. ápr. 3. SZVOBODA Lajos: *Saint-Simon.*; *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. ápr. 24. *Sozial-demokratische Wahlsprüche*. Uo. máj. 8. *Anti-Syllabus*. Uo. máj. 29. *Sozial-demokratisches Arbeiterlied*

³⁰ *Általános Munkás-Ujság*. 1870. ápr. 17. és köv. számok. JACOBY János: *A munkásmozgalom céljai.* = *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. Johan JACOBY: *Das Ziel der Arbeiterbewegung.* = *Általános Munkás-Ujság*. 1870. ápr. 10., 24., máj. 1. és 15. SZVOBODA Lajos: *A munkáskérdéshez.* = *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. ápr. 24. máj. 1., 8. és 15. Ludwig SZVOBODA: *Zur Arbeiterfrage.* = *Általános Munkás-Ujság* és *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. ápr. 3. és 10., *Az első magyar gépgyári munkások sztrájkja* = *Der Strike in der 1. ung. Maschinenfabrik*.

³¹ *Általános Munkás-Ujság*. 1870. ápr. 17. *Szózat*. A kézmunkások a fejmunkásokhoz. *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. ápr. 10. *Manifest*. Die Handarbeiter an die Kopfarbeiter.; *Általános Munkás-Ujság*. 1870. jún. 19. *A mezei munkások*. *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. jún. 19. Ludwig SZVOBODA: *Die Proletarier des Feldes*. Az eredeti — a *Der Vorboten*ban megjelent — szövegnek és SZVOBODA szövegének összehasonlítását lásd S. VINCZE E. i. m. 40. és 46–47. l.

³² *Általános Munkás-Ujság* és *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. jún. 5. *Szózat*. A párizsi munkások Magyarországi munkásaihoz! *Manifest*. Die Pariser Arbeiter an die Arbeiter Ungarns. *Általános Munkás-Ujság*. 1870. máj. 8. *A kolozsvári testvérekhez*. *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. máj. 15. *An die Arbeiter in Siebenbürgen*.

FARKAS Károly, a lassalleánus tanításokat propagáló SZVOBODA Lajos tartozott körébe, hanem a vallásos-hazafias ZÁGONYI György, BAKAY Nándor, a „szegedi köteles”, aki a hazai kisipar következetes és jellegzetes védelmezője volt, és cikkírója több fővárosi lapnak.³³

A speciálisan hazai problémákkal foglalkozó vagy az erőteljesen kispolgári szemléletet tükröző írások az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*ban nem jelentek meg.³⁴ Nem fordították le németre a BERCSÉNYI aláírással megjelent *A magyar nép és a társadalmi demokrácia* című, folytatásos tanulmányt sem, amely pedig az első kísérlet a hazai viszonyok, az 1867-es kiegyezés elemzésére a proletariátus osztályszempontja alapján. BERCSÉNYI cikke az elsők közé tartozik, amelyek szocialista szemszögből vizsgálják a magyar parasztság és a kisiparosság helyzetét, jövőjét, s kínálják fel számára a munkásmozgalom segítségét.³⁵

A német nyelvű lap a felszabaduló helyet inkább a nemzetközi munkásmozgalom eseményeinek, a külföldről érkezett leveleknek, felhívásoknak szentelte és a magyar kiadásnál bővebb tudósításokat közölt a fővárosi és a vidéki – aradi, temesvári, resicai, zágrábi – munkások, munkásegyletek életéről. Az Általános Munkásegylet német anyanyelvű vezetőinek – IHRLINGERnek, STRAUSSnak – felhívásai, a két munkásszervezet egyesülésének akadályairól adott nyilatkozatai is csak a német lapban jelentek meg.³⁶

Az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung* jelentősége nagymértékben megnövekedett 1870. június 25. után, amikor a magyar nyelvű közlöny ideiglenesen megszűnt. A júliusi számok szinte egész terjedelmüket a nemzetközi munkásmozgalom nagy horderejű eseményeinek: a Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt stuttgarti kongresszusának, illetve a bécsi munkásvezetők ellen folyó „hűtlenségi per”-nek szentelik.³⁷

Mint ahogyan a közlönyök első számában megjelent vezércikk ígérte, a szerkesztőség mindvégig nagy figyelmet szentelt a „munkáspárt” létrehozásának, annál is inkább, mert a lapok fennmaradása szoros összefüggésben állt a párt megalakulásával. A szervezkedésről, a pártról, az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesüléséről szóló cikkek általában KÜLFÖLDI

³³ BAKAY Nándor előbb a *Honnak*, a *Pesti Naplónak* és a *Magyarországnak* volt munkatársa, rendszeres cikkírója az önszegélyező lapjának, a *Munkások Újságának* és az *Arany Trombitának*. 1869 októberében megalapította saját lapját, a *Tiszavidéki Újságot*, amelynek hasábjain a hazai ipar érdekeit igyekezett szolgálni. Az *Általános Munkás-Újságban* is több cikke látott napvilágot: 1870. máj. 1. *A munkás-osztály polgáriasságáról*. Uo. máj. 29. *A munka-ido és munka-díj kérdése*. Uo. ápr. 24. *Közmunkásság és közmunkások*.

³⁴ BAKAY említett cikkein kívül a német nyelvű lapban nem jelentek meg ZÁGONYI Györgynek az írásai sem. (*Általános Munkás-Újság*. 1870. ápr. 3. *Az óbudai Ált. Munkásegylet*. Uo. ápr. 10. *Többet ésszel, mint erővel*. Uo. ápr. 17. *Szellőztessünk!* stb.)

³⁵ *Általános Munkás-Újság*. 1870. ápr. 24., máj. 8. és 15. BERCSÉNYI: *A magyar nép és a társadalmi demokrácia*. I – III. A cikkek szerzőjéről bővebbet jelenleg nem tudunk. Az Általános Munkásegylet LASSALLE-ünnepélyéről szóló beszámolóban szerepel még egy ízben a neve: az ünnepélyen mint az *Általános Munkás-Újság* küldötte vett részt és szólalt fel. (*Általános Munkás-Újság*. 1870. ápr. 17. -r.: *Lassalle = ünnepély*.)

³⁶ *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. ápr. 3. IHRLINGER Antal: *Aus meinem Tagebuche*. Soziale Ordnung. Uo. ápr. 17. *Raspe an Ihrlinger*. Uo. jún. 5. STRAUSS Antal: *Erklärung*. Uo. IHRLINGER Antal. *Korrespondenzen*. Uo. jún. 19. IHRLINGER Antal: *Arbeiter-Sprechsaal*.

³⁷ *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. jún. 19., 26. és júl. 3. *Der Stuttgarter Kongress*. Uo. júl. 10. és 17. *Der Hochverratsprozess gegen die Wiener Wortführer der Sozial-Demokratie*.

Viktor tollából származtak, vagy aláírás nélkül, szerkesztőségi cikként jelentek meg. Ezek az írások, amelyek a proletárpárt fogalmának és szervezeti elveinek tisztázatlanságáról tanúskodnak — egyenlőségjelet téve proletár és kispolgár, munkásegylet és munkáspárt közé —, mégis egyöntetűen tükrözik KÜLFÖLDI Viktornak azt a helyes felismerését, hogy mielőbb meg kell teremteni a magyarországi szocialista munkások eszmei-szervezeti egységét.³⁸

A magyarországi munkáspárt előharcosai — az 1869-ben alakult Németországi Szociáldemokrata Munkáspárt példáját tartva szem előtt — a munkáspárt létrehozásának alapvető feltételét a két munkásegylet, az Általános Munkásegylet és a Munkásképző Egylet egyesítésében látták.³⁹

A pártlapok megjelentetésének időpontjában a két munkásszervezet egyesülése már küszöbön állott. Annak azonban, hogy az egység valóban létrejöjjön, még számtalan eszmei akadály, szervezeti-anyagi előfeltétele volt. A pártközlönyök fennállása idején két ízben is sor került az egyesülés deklarálására, majd visszavonására.⁴⁰ A tárgyalások elhúzódása és így a munkáspárt ügyének zátonyra futása súlyos helyzetbe sodorta a pártlapokat. KÜLFÖLDI Viktor csekély alaptőkéje szinte csak az indításhoz volt elegendő; a folyamatos kiadáshoz szükséges anyagi erőt az egyesült szervezettől várta. Saját szavaival: „... irodalmi vállalatunknál, mint minden, valamely »párt« érdekeit és elveit képviselő lapnál főkéllék az, hogy a párt által a lapnak anyagi alapja biztosíttassék. Legcélszerűbb módja ennek az leendő, ha... sikerülhetett volna a lapnak a *párt tulajdonába való áttételét* keresztül vinni. Ámde, fájdalom, ez nem sikerült — a lap jövedelme pedig, annak költségeihez képest oly aránytalanságot mutat fel, hogy az első hónap lefolyta előtt is már be kellett volna szüntetnünk további megjelentetését.”⁴¹

A pártlapok anyagi nehézségei — amelyekre KÜLFÖLDI Viktor előbbi híradása utal — azt mutatják, hogy a fővárosi munkásszervezetek sem külön-külön, sem együttesen nem tudták vállalni a fenntartás költségeit. Pedig valamilyen szubvenció megszavazására KÜLFÖLDI Viktor bizonyosan számított. Ebből a célból hívta össze április 10-re bizalmas jellegű értekezletre a munkásegyletek, valamint szaktársulatok elnökeit, meg a budapesti gőzmalmok és gépgyárak „vezérmunkásait”.⁴² Az anyagi támogatás ilyen módon való megszerzése nem volt illúzió: tudjuk, hogy az első magyarországi szociá-

³⁸ *Általános Munkás-Ujság*. 1870. máj. 8. *A szervezkedés kérdéséhez*. Uo. máj. 15. KÜLFÖLDI Viktor: *A munkásosztály szervezkedése Magyarországon*. Uo. jún. 12. *Munkásmozgalom*.

³⁹ Az eisenachi párt a lassalleánus Általános Német Munkásegyletből kivált többség és az internacionalista talajon álló Német Munkásegyletek Szövetségének egyesüléséből jött létre. Ez utóbbi szervezet az eisenachi kongresszus után megszűnt, a lassalleánus egylet azonban — SCHWEIZER vezetése alatt — továbbra is fennállott.

⁴⁰ Mint ahogyan a szükséges és rendkívül kevés forrásanyagból kitűnik, a két munkásegylet egyesülése az ugyancsak 1870. április 3-án létrehozott Általános Munkás Betegségélyező- és Rokkantszolgálat, a Munkásképző Egylet anyagi nehézségei és az Általános Munkásegylet elvi szilárdsága iránt támadt kételyek miatt hiúsult meg. A Munkásképző Egyletnek az egyesülést visszavonó határozatai (1870. ápr. 27. és máj. 22.) az akadályt e tényezőkben jelölik meg. Az 1870. máj. 22-i határozattal egyidőben a Munkásképző Egylet kimondta csatlakozását az I. Internacionáléhoz. Ez nemcsak azt bizonyítja, hogy a Munkásképző Egylet szilárdabb elvi alapokon állt, mint az Általános Munkásegylet, hanem azt is, hogy a Munkásképző Egylet vezetőjének — FARKAS Károlynak — más volt a szervezeti problémákkal kapcsolatos elképzelése, mint az Általános Munkásegylet vezetőinek.

⁴¹ *Általános Munkás-Ujság*. 1870. jún. 12. Pest.

⁴² *Általános Munkás-Ujság*. 1870. ápr. 10.

lis intézmény, az éppen ekkor alakult Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantspénztár alaptőkéjét is nagy részben a pesti hengermalom és a magyar gépgyár munkásai teremtették elő, önkéntes adakozás útján.⁴³ Az időpont azonban, amelyet KÜLFÖLDI Viktor kiválasztott, nem volt kedvező. A Munkás-képző Egyletet, s az előbb említett üzemek munkásait a betegpénztár létesítésével járó kiadások túlságosan is megviselték; a kiürült egyleti kasszákat ugyanebben az időben más, a munkáslapok támogatásánál tán még fontosabb kiadás terhelte: az első magyar gépgyári sztrájk résztvevőinek segélyezése.⁴⁴ Bizonyára ezek a körülmények játszottak közre abban, hogy a szervezetek inkább a lapok terjesztésének előmozdításával, semmint anyagi támogatással próbálták biztosítani a közlönyök további megjelentetését.

Az Általános Munkáségylet az április 10-i rendkívüli közgyűlésen külön napirendi pont keretében foglalkozott a lapok ügyével. TÁNCSICS Mihály — az egylet elnöke —, aki hosszas betegsége után ezen a gyűlésen jelent meg először, afeletti aggodalmát fejezte ki, hogy az *Általános Munkás-Ujság* is az *Arany Trombita* sorsára jut. „A lap — mondotta —, amint hallom, eddigelé még nincs eléggé terjesztve, ha ennek is meg kell szűnnie, úgy ez miránk nagyon szomorú jelenségnek tekinthető.” IHRLINGER Antal, az egylet helyettes elnöke dicsérőleg nyilatkozott a lapokról és hangsúlyozta, hogy támogatásuk minden szervezet kötelessége. ZÁGONYI György azt kérte: a lapok ne vasárnap, hanem szombaton jelenjenek meg, hogy a munkások egyetlen pihenőnapjukon kézbe vehessék, és javaslatot tett „lapterjesztő bizottmányok” alakítására valamennyi egyletben.⁴⁵

Május közepén újabb javaslat érkezett a lapok terjesztésének fokozására. „Lapunk lehető legnagyobb elterjesztésére — írja az *Általános Munkás-Ujság* — többen elvtársaink közül következő szervezkedést ajánlanak: Mindegyik fővárosi, avagy vidéki egylet nevezzen ki kebeléből egy *lapbizottmányt*, amely ismét minden gyárban felhatalmaz valakit bizonyos számú példányok elárusítására, az ily felhatalmazott pedig minden kisebb műhelyben vagy gyárosztályban egyes árusokat rendeljen, kik ismét saját körükben terjesztik a pártközönyt. Szintily eljárást kellene minden szakegyletnek követni és azon kívül a lapokat a leglátogatottabb újságaruló boltokba bizományba adni.”⁴⁶

A lapok további sorsa, hamaros megszűnése arra enged következtetni, hogy a jótanács ellenére ilyen lapterjesztő szervezet nem jött létre, a pártlapok anyagi helyzete nem javult. A „magyarországi munkáspárt központi közlönye” csak csekély érdeklődésre tarthatott számot. A proletariátus zöme — életszínvonalának és kultúráltságának alacsony foka miatt — nem tartozott az újságolvasók táborába. S kérdés, hogy azok is, akik szívesen olvastak el

⁴³ SCHULHOF Géza i. m. 21. l.

⁴⁴ A gépgyári sztrájk a munkaidő önkényes meghosszabbítása miatt tört ki 1870. március végén, és április közepéig tartott. Az *Általános Munkás-Ujság* első száma közölte a gépgyári munkások kérelmét sztrájkalap létesítésére, tekintve, hogy a mozgalom váratlanul bontakozott ki, a munkaszünetelés anyagilag nem volt előkészítve. A pártlapok áprilisi számai nyilvánosan nyugtázták azokat az önkéntes adományokat, amelyek a sztrájkolók segélyezésére befolytak.

⁴⁵ *Általános Munkás-Ujság*. 1870. ápr. 17. *Munkás-gyűlések. Allgemeine Arbeiter-Zeitung*, 1870. ápr. 17. *Arbeiter- und Volksversammlungen*. A német nyelvű lap tudósítása bővebb a magyar nyelvűénél, TÁNCSICS idézett szavait azonban nem tartalmazza. IHRLINGER felszólalása viszont a magyar nyelvű lapból hiányzik.

⁴⁶ *Általános Munkás-Ujság*. 1870. máj. 15. *Különfélék* rovat.

egy-egy cikket vagy hírt, tudtak-e néhány krajcárt áldozni újságra? A munkások többsége ez időben nem volt olyan kedvező anyagi helyzetben, hogy ne kellett volna megfontolnia: újságot vegyen-e azon a néhány krajcáron, vagy kenyeret? A források arról tanúskodnak, hogy még néhány évtizeddel később is négyen-öten összeállva vásároltak meg egy-egy lapot, s kézről kézre adták a már ronggyá olvasott példányokat.

Június közepén a magyar nyelvű újság további megjelentetése veszélybe került. Június 12. után az addigi 8 oldal — egy nyomtatott ív — helyett az *Általános Munkás-Ujság* már csak 4 oldalon jelent meg — június 25-én utoljára. Bár a lap megszűnését bejelentő közlemény csak „ideiglenes felfüggesztésről” beszél és kilátásba helyezi a lap pótlására egy szintén magyar nyelvű havi közlöny kiadását, az *Általános Munkás-Ujság*, amelynek összesen 12 száma látott napvilágot, nem jelent meg többé.⁴⁷

Az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung* a magyar nyelvű lapnál valamivel jobb helyzetben volt. „Közlönyünk német testvérkiadása — közli a fenti értesítés — tovább is meg fog jelenni, már csak azért is, hogy külföldi párttestvéreinkkel az élénk forgalmat fenntartsuk, másrészt tehetjük is, mert hazánk német ajkú munkásai részéről tapasztalt támogatottság határozott jelét adja annak, hogy a német munkások sajtóban minden áron akarják, hogy képviselve és érdekeik óva legyenek”.⁴⁸

A német testvérlap július 3-i számából azonban már nem tárul ilyen reményteljes kép az olvasó elé. A szerkesztőségnek az e számban közölt tömör nyilatkozata megállapítja, hogy a lap megjelentetése KÜLFÖLDI Viktornak — aki csak egyszerű tagja a pártnak — eddig is nagy anyagi áldozatába került: ehhez hasonlót a jövőben már nem tud vállalni. „Éppen ezért kijelentjük — szól a nyilatkozat —, hogy amennyiben a párt a lap további fennmaradását legkésőbb július közepéig kellően nem biztosítja, az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung* megjelentetése — éppúgy, mint az *Ált. Munkás-Ujságé*, meg fog szűnni... A párton múlik az *Allgemeine Arbeiter-Zeitung* további fennállása... Mi megtettük kötelességünket.”⁴⁹

A Pest-Budai Munkásképző Egylet és az Általános Munkásegylet egyaránt késznek mutatkozott arra, hogy a magyar nyelvű pártlap újraindítását és a német nyelvű lap fenntartását biztosítsa. A Munkásképző Egylet július 5-én tartott havi gyűlésén az elnök beszámolt arról, hogy a munkásegyletek és szakegyletek vezetőinek néhány nappal azelőtt tartott konferenciája úgy határozott, hogy „... minden szervezet vagy társulás, amely a lapot mint pártközlönyt elismeri, az illető szervezet viszonyaihoz mérten a kiadáshoz szubvencióval járul hozzá”. E javaslat alapján a Munkásképző Egylet úgy döntött, hogy fontosságára és a munkások képzésében betöltött jelentős szerepére való tekintettel „... a lap terjesztését minden igyekezetünkkel előmozdítják és a havi gyűlések által megszabott mértékben szubvencióban részesítik”.⁵⁰

Az Általános Munkásegylet július 10-én tartott közgyűlést. A szubvenció megszavazása helyett a vezetőség azt határozta el, hogy „A pártközlöny fenn-

⁴⁷ *Általános Munkás-Ujság*. 1870. jún. 12. Pest.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. júl. 3. *Parteigenossen! Arbeiter!*

⁵⁰ *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. júl. 17. *Arbeiter-und Volksversammlungen*. F. Pest, 5. Juli. (F betűvel jegyezte alá nevét FARKAS Károly, a Munkásképző Egylet jegyzője.)

tartására egy bizottságot neveznek ki, melynek a következő csütörtökön megtartandó tanácskozáson megfelelő módot kell találnia a lap fenntartására”.⁵¹

A pártlap szerkesztője azonban ekkor már nem reménykedett gyors megoldásban. A július 17-i, 15. szám élén — egyidőben az Általános Munkás-egylet határozatának napvilágra kerülésével — már közli a pártlap szüneteléséről szóló hírt: „A német kiadás következő száma és a magyar kiadás folytatása akkor fog megjelenni, míhelyt a pártközlönyök további fenntartásának biztosítására választott bizottság munkáját eredményesen bevégezte.”⁵²

Időközben azonban olyan események köszöntöttek be, amelyek elterelték a figyelmet a pártlapok problémáiról. Július 16-án hirdettek ítéletet a bécsi munkásvezetők — Andreas SCHEU, Heinrich OBERWINDER, Johann MOST és társaik — ellen indított hűtlenségi perben. A szocialista szervezkedést, a pártsajtó megteremtését, az I. Internacionáléval és az eisenachi párttal kiépített kapcsolatokat példátlanul súlyos büntetéssel torolta meg a bécsi törvényszék: a fővádlottakat 5 évi fogházra ítélték. Az ítélet minden bizonnyal megriasztotta a munkáspárt megalakításán fáradozó magyarországi szocialistákat, s korlátozta a pártlapok újraindítására irányuló erőfeszítéseket. Rövidesen újabb jelentős esemény terelte el a figyelmet a pártlap gondjairól. 1870. július 19-én Franciaország hadat üzent Poroszországnak újabb háború robbant ki Európában.

Ezzel a két munkásszervezet egyesítésének, a pártközlönyök további megjelentetésének ügye hosszabb időre lekerült a napirendről. A lapok megszűnése, éppen abban az időben, amikor a háborús események, a francia köztársaság kikiáltásával kapcsolatos kérdések leginkább kívánták volna a munkásság tájékoztatását, a nemzetközi kapcsolatok fenntartását, nagy veszteség volt. A kezdeti lépéseket próbálgató magyarországi munkásmozgalom azonban még sem szervezetileg, sem anyagilag nem volt olyan erős, hogy biztosíthatta volna a közlönyök fennmaradását. A hazai munkássajtó történetének első fejezete 1870 júliusában lezárult.

*

A szocialista munkássajtó első termékeinek tisztavirág élettartama és a rájuk vonatkozó forrásanyag hiányai miatt az *Általános Munkás-Ujságról* és német nyelvű testvérlapjáról eddig még részletes ismertetés nem jelent meg. Révész Mihály, a magyarországi munkássajtó történetének első feldolgozója tanulmányaiban, monográfiáiban minden alkalommal megemlíti ugyan a lapokat, keletkezésükkel, történetükkel, mondanivalójuk elemzésével azonban behatóbban nem foglalkozik.⁵³

NEMES Dezsőnek az Általános Munkás-egylet történetéről szóló monográfiája az első, amely az *Általános Munkás-Ujság* keletkezését a korszak történeti eseményeivel szoros összefüggésben tárgyalja, és az újság elméleti arcu-

⁵¹ *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. júl. 17. *Arbeiter- und Volksversammlungen*.

⁵² *Allgemeine Arbeiter-Zeitung*. 1870. júl. 17.

⁵³ *Népszava Naptára* 1908. Révész Mihály: *Három munkásujság. Vázlatok a magyar munkás-sajtó történetéből*. = *Népszava*. 1911. dec. 24. Révész Mihály: *Külföldi*. = *Népszava*, 1912. dec. 25. Révész Mihály: *A Népszava negyven esztendeje. A mi jubileumunk*. Révész Mihály: *A magyarországi munkásmozgalom története. 1867–1913*. = *Népszava*. 1913. *Szocializmus*, 1927. szept. 9. sz. Révész Mihály: *Fejezetek a magyar munkásmozgalom történetéből*. Révész Mihály: *A Népszava története. Népszava* 1930. Révész Mihály: *A mi történetünk. I. Világosság* 1933. A szocialista tudás könyvtára. Szociáldemokrata füzetek 3.

latáról is elemző értékelést tartalmaz.⁵⁴ A szerző a pártlapok értékét főképpen az I. Internacionálé eszmei hatásának közvetítésében látja, ugyanakkor erőteljesen megbírálja a lapok döntően lassalleánus beállítottságát.

ERÉNYI Tibor, a magyarországi munkássajtó történetéről szóló összefoglalás szerzője ismerteti legbővebben a pártlapokat.⁵⁵ Jegyzete, amely sajnos kevésbé hozzáférhető, nemcsak a lapalapítás körülményeivel, a munkássajtó és a korabeli munkásszervezetek egymáshoz való viszonyával foglalkozik, hanem kiemeli azt a jelentős szerepet is, amelyet a lapok a munkásmozgalom egyesítése, a főváros és a vidék, valamint a hazai és a nemzetközi munkásmozgalom kapcsolatainak létrehozása területén betöltöttek. A szerző azonban nem tesz kísérletet a magyar és német nyelvű kiadás összehasonlítására és — ez munkája jellegéből adódik — nem foglalkozik a lapok fennmaradásáért folyó küzdelemmel sem.

A most közölt összeállítás sem vállalkozik arra, hogy a pártlapok történetéről teljes képet nyújtson.⁵⁶ Célja csupán az, hogy az eddigi ismereteket néhány vonatkozásban kibővítse és a könyv-, valamint a sajtótörténet művelőinek figyelmét ráirányítsa a magyarországi munkássajtó első termékére. Egyúttal az is a szándéka, hogy a lapok kiadásának 100. évfordulóján emléket állítson mindazoknak, akik a szocialista eszmék terjesztésére, a proletármozgalom egységének megteremtésére nem sajnálták az időt, az energiát és nem riadtak vissza attól sem, hogy anyagi áldozatot vállaljanak.

E., S. VINCZE: ZENTRALES PARTEIBLATT DER ARBEITERPARTEI UNGARNS — ZUR HUNDERTSTEN WIEDERKEHR DER GRÜNDUNG DER „ALLGEMEINEN ARBEITER-ZEITUNG”

Vor 100 Jahren, am 3. April 1870 erschien in Ungarn das erste Wochenblatt mit ausgesprochen sozialistischem Charakter, »Általános Munkás-Újság« und dessen deutschsprachiges Schwesterblatt, die »Allgemeine Arbeiter-Zeitung«.

In der Einleitung der Studie werden die Entfaltung der sozialistischen Arbeiterbewegung Ungarns und der an der Jahreswende 1869—1870 erfolgte Aufschwung dargestellt, als deren Folge der Anspruch auf Ausgabe einer sozialistischen Arbeiterzeitung — in erster Linie in den Kreisen der sozialistischen Intelligenz — erhoben wurde. Der Gründer der Zeitung wird vorgestellt: Viktor Külföldi, der Korrektor des Pester Lloyd, seine Mitarbeiter: die Universitáts Hörer Lajos Szvoboda und Zsigmond Politzer, dann werden die Umstände der Gründung der »Allgemeinen Arbeiter-Zeitung« beschrieben.

Im folgenden Teil der Studie wird die Rolle beleuchtet, die der Arbeiterpresse im begonnenen Kampf um die Schaffung einer zentralisierten Arbeiterpartei zufiel.

Viktor Külföldi und seine Mitarbeiter bestimmten das Blatt zum Verbindungsglied zwischen den verschiedenen Richtungen der heimischen sozialistischen Bewegung und sie erboten sich dazu, die Vereinigung der beiden hauptstädtischen Arbeiterorganisationen — des »Allgemeinen Arbeitervereins« und des »Pest-Budaer Arbeiterausbildungsvereins« — zu fördern, die sie als Vorbedingung für die Gestaltung der Partei betrachteten. Diese Bestrebung wird auch durch den Untertitel des Blattes und durch diese Schriften zum Ausdruck gebracht, die zur Schaffung der sozialistischen Partei drängten.

Im folgenden analysiert der Autor die Ähnlichkeiten und die Unterschiede zwischen dem ungarischen und dem deutschsprachigen Blatt. Er stellt fest, daß, während die deutschsprachige Ausgabe in ihrer Aussage und ihrem Ton und Stil einheitlich war

⁵⁴ NEMES Dezső i. m.

⁵⁵ ERÉNYI Tibor: *A magyar munkássajtó 1867—1918*. Kézirat. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat. Budapest 1956.

⁵⁶ Az *Általános Munkás-Újságban* és német nyelvű testvér lapjában megjelent elméleti jellegű írások bővebb ismertetését és elemzését lásd S. VINCZE Edit: *Szocialista eszmék az Általános Munkásújságban*. = *Párttört. Közl.* 1968. 1. sz.

und die zeitgenössischen, sozialistischen Ideen widerspiegelte, richtete sich die ungarische Ausgabe mehr nach den Ansprüchen der Arbeiter der Kleinindustrie und der Kleinbürger demokratischer und unabhängiger Gesinnung.

Die Entwicklungsstufe der sozialistischen Bewegung machte es noch nicht möglich, daß im Frühjahr 1870 in Ungarn eine einheitliche Arbeiterpartei zustandekomme. So konnte die »Allgemeine Arbeiter-Zeitung« nicht zum Blatt der Partei werden, die zu seiner Aufrechterhaltung notwendigen materiellen Mittel konnten weder durch den Redakteur, noch durch die beiden hauptstädtischen Arbeiterorganisationen garantiert werden.

Die Studie verfolgt die Anstrengungen im Interesse der Erhaltung des Blattes, die jedoch erfolglos blieben. Die »Allgemeine Arbeiter-Zeitung« und ihr Schwesterblatt, die eine bedeutende Rolle in der sozialistischen Erziehung der Arbeiterschaft und bei der Schaffung einer einheitlichen Arbeiterpartei spielten, haben nach kurzem Bestehen aufgehört zu existieren, die Arbeiterschaft Ungarns mußte von neuem die Presse, das wichtige Kampfmittel im Klassenkampf, entbehren.